

GYÓGYSZERÉSZETTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Gyógyszerészet 51. 234–236. 2007.

Kitaibel Pál a kiváló botanikus és polihisztor 250 éve született

Dr. Dános Béla

Születésének e kerekszámú évfordulóján (1757. február 3., Nagymarton) azon zseniális kutató előtt róhatjuk le kegyeletünket, aki a magyar kultúr- és tudománytörténet egyik legkiemelkedőbb alakja volt korában, a XVIII. század fordulóján és az maradt napjainkra is. Gazdag életútjának néhány kiragadott részlete rávilágít kivételes egyéniségére, sokszínű tevékenységére.

Egyetemi működése

Iskoláit Nagymartonban, Sopronban és Győrött végezte. 1780-tól a Nagyszombatból Budára települt Tudományegyetemen jogot tanult, majd a már működő orvoskarra iratkozott át. 1784 tavasza nagy mérföldkő az életében, ugyanis akkor *Winterl Jakab József* a kémiai-botanika professzora adjunktussá nevezeti ki, amely egybeesett az Egyetem és a Botanikus Kert Pestre történt áthelyezésével.

A kinevezési okmány kiemeli *Kitaibel* feltűnő képességeit és jártasságát a kémia és botanika terén. Alig telik el egy év, 1785-ben leteszi a doktori szigorlatot és orvosi oklevelet kap. Óriási feladatok várják, amelyek a Botanikus Kert fejlesztésére, ezzel összhangban a nemzetközi kapcsolatok kiépítésére, ásványvizek elemzésére, a Kárpát-medence flórákincsének feltárására stb. terjednek ki.

Ezek mellett oktatási kötelezettségei is lefoglalják. Többek között a gyógyszerészjelöltek botanikai korrepetálása (oktatása) is a feladatai közé tartozott. Ő volt az első tehát, aki Pesten a „Gyógyszerészi Növénytan” vezető tanára volt néhány évig. E feladatot azonban egyre inkább munkatársaira hárította, hogy minél több időt tölthessen tudományos ambíciói kiteljesítésére.

1802-ben kinevezik egyetemi rendes tanárrá, ettől kezdve felfedező terepmunkáihoz segélyeket, kísérleteihez költségtérítést kap.

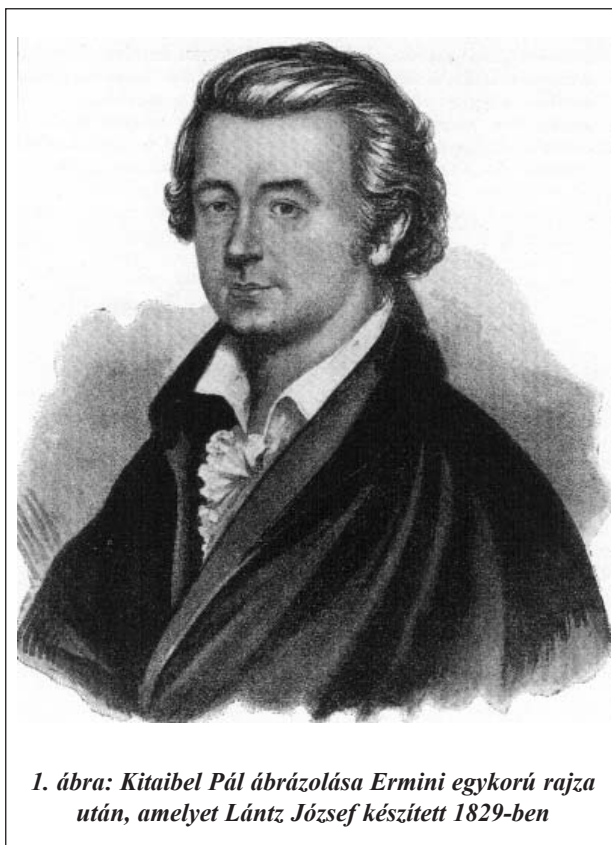
1809-től az egyetemi Botanikus Kert teljes körű igazgatója is, ami egybeesik a kertnek a Múzeum körülré történő áthelyezésével. (E területen, a Trefort kertben, ma az ELTE és a Semmelweis Egyetem egyes intézetei helyezkednek el.) Az ezzel járó munkát és a betelepítendő növények gyűjtését jóformán maga végzi, amelyek együttesen egészségi állapotának megromlását eredményezik. Innentől kezdve a többféle betegsége mindjobban elhatalmasodik rajta, még az 1816. évi nyugdíjba vonulása sem segít a gyógyulásban.

1817. december 13-án, 61. életévében elhalálozik és a Váci úti temetőben (ma a területen a Nyugati pu. és a mellételepült bevásárlóközpont található) temetik el, nagy részvét mellett. Sajnos sírjának és földi maradványainak nyoma veszett, a városrendezésnek esett áldozatul.

Kutatásai minden természettudományos területre kiterjedtek

Kitaibel valójában egyedülálló polihisztor volt! Egyetemi munkássága mellett – óriási ismeretanyag birtokosaként – jóformán minden természettudományos szakterülettel foglalkozott. Hátrahagyott munkáiból, feljegyzéseiből tudjuk például, hogy milyen alaposan foglalkozott a szappanokkal és a szappangyártással.

Ő fedezte fel a klórmeszet és használta először a textíliák fehérítésére. Az alföldi salétrom- és szóda-gyártással is foglalkozott, valamint a timsó előállításával is. Legjelentősebb eredménye az ásványkémia te-

1. ábra: *Kitaibel Pál* ábrázolása *Ermini* egykorú rajza után, amelyet *Lántz József* készített 1829-ben

2. ábra: Az *Icones Plantarum* egyik kötetének címlapja

3. ábra: *Scabiosa banatica* W. et K. színes rajza az *Icones*-ből

rén, minden bizonnyal a tellur felfedezése volt. Szerénysége és jóhiszeműsége miatt azonban a dicsőség másnak jutott: *Klaproth* berlini vegyésznek, aki megelőzte őt a felfedezés publikálásával.

Kitaibel, mint geofizikus is maradandót alkotott. Az 1810-ben bekövetkezett móri földrengés tanulmányozására ugyanis ő és egy fizikustársa kapott megbízást. Mindketten derekas munkát végeztek, klasszikus monográfiát készítettek. Ez egyben az első szeizmológiai munkát is jelentette.

Nagy energiát fektetett a hazai ásványvizek (gyógyvizek) vegyelemzésére is. Két évtized alatt 150 forrást vizsgált meg: elemezve ezek összetételét, leírta és orvosi szempontból is értékelte. Ezen eredményeit és a jegyzőkönyvek összesítését azonban nem ő, hanem professzortársa *Schuster János* végezte el. Ezen óriási munka különben csak *Kitaibel* halála után 1829-ben látott napvilágot, 2 vaskos kötetben.

Fenti kutatásai közben nem kerülték el figyelmét az érdekes ásványok és kőzetek sem. Begyűjtötte ezeket, majd az egész anyag (24 ládában 2948 tétel) a Nemzeti Múzeumba került, megyék és lelőhelyek szerint csoportosítva.

Foglalkoztatta a cukor előállítására is, pl. a különböző fák használhatóságát is tanulmányozta e célból.

Kitaibel munkássága a zoológiára is kiterjedt. Az ország állatvilágát is belefoglalta természetszemléletébe. Ezek eredményeként a földi kutyát, a mogorós pelét, teknősöket, gyíkokat, csigafélt stb. fedezett fel és írt le elsőként.

Felfedező tanulmányútjainak előzőekben vázolt eredményei, kétségtelenül, minden természettudományos területre kiterjedtek, mindezek, külön-külön is világhírűvé teheték volna a zseniális *Kitaibelt*.

Növényrendszertani, ill. flórakutatásai azonban mindenek felett állnak

Mintegy 20 000 kilométerre tehető az az út, amelyet *Kitaibel* kocsin, lovon, vagy gyalog tett meg az országban. Jószerivel az egész Kárpát-medencét beutazva vizsgálta a fellelhető növényeket, társulásokat a környezetet. Ezen utakról pontos útinaplót vezetett (a hivatalosan finanszírozott utakról amúgy is jelentéseket kellett írnia), de számosat saját pénzén bonyolított, vagy meghitt barátja és mecénása, a haladó gondolkodású botanikus *Waldstein Ferenc Ádám* gróf anyagi támogatásával realizálódtak. Az útinaplók szellemi hagyatékának legbeszédesebb dokumentumai. Ezeket a Természettudományi Múzeum növénytára őrzi a Széchenyi Könyvtár letétjeként.

Bennük kirajzolódik, hogy figyelme mindenre kiterjedt. Mindent aprólékosan feljegyzett, gyakran hosszú fajlista kíséretében. Ezekből a flóra akkori képe, a növénytársulási viszonyok bontakoznak ki, oly részletességgel, mint előtte még senki sem tette.

Az útinaplók mellett – ha lehet – még értékesebbek herbáriumai. Összesen 14 702 lapból állnak, nagyobb része saját gyűjtés. Csodával határos módon az 1848-as szabadságharcot, az I. és a II. Világháborút átvészelték.

ték! Ma ezt is a Természettudományi Múzeum Növénytárában őrzik, mint legféltettebb kincset, 2 db iker-szekrényben.

Kitaibel haladó és alkotó szelleme szinte felhatalmazta őt, hogy Magyarország természetismeretét és flóraművét összeállítsa és megjelentesse. Ez sajnos csak részben sikerült! Az utókor szerencséjére *Waldstein Ferenc Ádám* összekötetései és anyagi támogatása révén – vele való társszerzőségben – e sajátos flóramű töredéke 3 kötetben jelenhetett meg, latin nyelven, kb. 200 példányban, színes ábrákkal „*Descriptiones et Icones Plantarum Rariorum Hungariae*” címen.

A megjelenés folyamatos volt 1799 és 1811–12 között. A 3 kötetben 148 olyan növényfaj szerepel, amelyek a *W. et K.* auktornevet viselik. Itt szerepel 3 új növényfaj is; *Kitaibelia*, *Waldsteinia* és *Steinbergia*, amelyeket szintén *Kitaibel* fedezett fel; az első kettőt pedig *Wildenow* nevezte el, ezzel is kifejezve tiszteletét a szerzők iránt. Összesen 280 azon növényfajok száma, amelyek színes ábrával és leírással szerepelnek e műben. A nagy könyvtárakban szerencsére megtalálhatók, ahol tanulmányozni lehet ezeket és gyönyörködni bennük.

Kitaibel nagyságát csak emeli, ha teljesítményéhez hozzávesszük azt aényt is, hogy olyan korban élt, ami a tudományoknak, a kulturális előrehaladásnak kevésbé kedvezett. Ebben az időszakban a napóleoni háborúk foglalkoztatták Európát; nyilvánvalóan ennek történései jelentősen behatárolták az egyes országokban – így Magyarországon is – a kereskedelmi, kulturális és tudományos életet.

Ugyancsak Magyarországon a Rákóczi-szabadságharc utáni évtizedek alélttsága, közönye érvényesült; a későbbi reformkor csirái éppen csak megcsilánhatnak.

Ha sírja és sírkövének még a nyoma is elveszett, ma is érvényes az egykori sírkő felirata, amelyen ez állt:

„*Magyarország flórájának ritkaságait felkutatta, a hazai föld természetét ismertette, forrásvizeinek titkait felfedte. Nem kevésbé derekassága, szerénysége, erkölcsössége lelki díszévé váltak. Örülj Magyarország, aki ilyen fiat adtál a Világnak.*”

B. Dános: *Pál Kitaibel the excellent botanist and polymath was born 250 years ago*

Gyógynövény Kutató Intézet Zrt., Budakalász, Lupaszigeti út 4. – 2011

XXXIV. GYÓGYSZERANALITIKAI TOVÁBBKÉPZŐ KOLLOKVIUM

Szeged, 2007. április 26–28.

Tisztelt Kolléga!

A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Gyógyszeranalitikai Szakosztálya
2007. április 26–28. között rendezi meg a

XXXIV. GYÓGYSZERANALITIKAI TOVÁBBKÉPZŐ KOLLOKVIUMOT.

A rendezvény helyszíne: Hunguest Hotel Forrás**** Szeged (Szeged, Szent-Györgyi Albert u. 16–24.

A kollokvium tudományos programján a következő témák szerepelnek:

1. nap: **Vitaminok, nyomelemtartalmú készítmények minőségbiztosítása**
2. nap: **A tömegspektrometria helye a gyógyszerkutatásban és a gyógyszeranalitikában**
3. nap: **A Ph. Eur. analitikai újdonságai**
Az ÁNTSZ működése a régiós átszervezés után
A magisztrális gyógyszerellenőrzés, mint a gyógyszerári minőségbiztosítás része

A részletes tudományos program megtekinthető az MGYT honlapján (www.mgyt.hu).